

Jan Eichler: Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století.

1. vydání. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – AVIS, 2006, 303 stran, ISBN 80-7278-326-2 (signatura knihovny ÚMV 52 770 PK).

Zamýšlená výstavba radarové základny jako součásti amerického národního systému protiraketové obrany (NMD) ve středočeských Brdech rozvířila širokou diskuzi o tom, jakou úlohu má Česká republika zastávat v oblasti mezinárodní bezpečnosti. Diskuze rychle překročila akademické i odborné meze a stala se téměř celonárodní rozpravou. Zastánci i odpůrci výstavby předkládají širokou paletu – vcelku racionálních – argumentů, počínaje tím, že díky výstavbě částí amerického protiraketového „deštníku“ ve střední Evropě se starý kontinent stane bezpečnějším, a konče tím, že jeho zbudováním pouze vytváříme snadný terč pro případný útok nepřátel a že radar spolu s raketovou základnou sice ochrání USA, popřípadě západní části evropského kontinentu, nikoli však Evropu střední. Česká veřejnost (a stejně tak většina lidí v Polsku, kde má být postavena důležitější součást systému – raketová základna) se zatím kloní spíše k odmítnutí amerického plánu.

Ponechme však nyní stranou úvahy o tom, zda je pro Českou republiku výhodné, či dokonce nutné účastnit se amerického projektu, a podívejme se na celou problematiku ze širšího kontextu. Aktuálním studijním materiálem, který může čtenáři pomoci zasadit tuto diskuzi do globálního kontextu, je právě recenzovaná publikace, kterou vydalo Ministerstvo obrany České republiky a jejímž autorem je výzkumný pracovník Ústavu mezinárodních vztahů docent Jan Eichler. Autor má pro sepsání takovéto studie všechny potřebné předpoklady. V osmdesátých letech minulého století pracoval na československém Ministerstvu obrany a po krátkém působení na Generálním štábu Československé armády pracuje od první poloviny devadesátých let ve sféře bezpečnostního výzkumu. Na Fakultě mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze zároveň přednáší kurz, věnovaný mezinárodním bezpečnostním vztahům. Pravidelně publikuje v odborném tisku.

Autor svou knihu zahajuje nezbytným teoretickým minimem. V první kapitole seznamuje čtenáře s klíčovými pojmy z oblasti teorie bezpečnosti, včetně definic hrozeb a rizik různého charakteru (pozor – pro čtenáře neznalé problematiky – hrozba není totéž, co riziko!) a nastiňuje přístup k problematice bezpečnosti z hlediska pěti nejvýznamnějších teorií mezinárodních vztahů. Pro *liberálně-idealistický* přístup je charakteristický princip kolektivní bezpečnosti, včetně kolektivní obrany (jak ji známe například z NATO či z někdejší Varšavské smlouvy), a kontrola zbrojení a odzbrojení. *Realistická škola* naopak obhajuje nezbytnost udržení rovnováhy sil. Mnozí realisté sice uznávají, že takový přístup není zcela spravedlivý, považují však jeho metody – například vytváření pásem „nárazníkových států“, udržování sfér vlivu či odstrašování – za jedinou účinnou metodu. Autor rozebírá dále *konstruktivistický přístup, kritickou a radikální teorii*.

Nevojenské dimenze bezpečnosti (autor se zmiňuje o kategorii politické, ekonomické, sociální a ekologické) by zasloužilo obohatit i o bezpečnost energetickou. Eichler sice píše, že „na mezinárodní úrovni je smyslem ekonomické bezpečnosti předcházet... narušení bezpečnosti dodávek surovin, zdrojů energie i výrobků“ (Eichler, 2006, s. 18–19). Tato problematika by však vyžadovala podrobnější vysvětlení. Právě o energetické bezpečnosti se v současnosti vedou vášnivé diskuze, a to především v euroatlantické oblasti, která je na dodávkách strategických fosilních paliv, zejména ropy a zemního plynu, povětšinou z potenciálně nestabilních regionů, podstatně závislá.

Už na začátku své knihy Eichler uvádí jedno z vážných bezpečnostních rizik České republiky. „... jde zejména o riziko zaostávání za armádami NATO v oblasti bojové přípravy, zvláště pak ve zvládnutí technologií nezbytných k dosažení úspěchu v moderním konfliktu. Dále je to riziko nedostatečné připravenosti AČR [Armády České republiky – poznámka autora] k obraně vlastního území, a to zejména v důsledku dlouhodobého pře-

ceňování významu akcí v zahraničí a podceňování možnosti přímého vojenského ohrožení územní celistvosti státu“ (Eichler, 2006, s. 26).

V závěru první kapitoly pak autor shrnuje různé definice obsahu pojmů *mír* a *válka*. Je zajímavé, že se v textu první kapitoly neobjevují snad nejčastější sousloví současnosti, která jsou v souvislosti s vojenským úderem používána, tedy spojení *válka proti terorismu* či *obrat preemptivní válka (preemptive war)*. O preemptivní strategii se autor zmiňuje až hluboko v textu.¹

Druhá kapitola je věnována vývoji mezinárodních bezpečnostních vztahů v době studené války od roku 1946 do pádu železné opony na konci osmdesátých let minulého století. Počátek více než čtyřicetiletého období, které se dá podle Aronova paradigmatu charakterizovat jednoduše jako éra, kdy je „*mír nemožný a válka nemyslitelná*“ (Eichler, 2006, s. 52), provází nadsazování bezpečnostních hrozeb i změny ve strategické kultuře obou soupeřících bloků. Vlastnictví jaderných zbraní bylo rozhodujícím faktorem, který měl na jednu stranu protivníka zastrašit, na druhou stranu pak byla jejich do té doby nevidaná ničivá síla a nepředvídatelné důsledky případného použití základem uvedeného předpokladu o nemyslitelnosti války. „*Jako nejdůležitější nástroj vojenské síly tvořily tyto zbraně základ zcela nových strategických koncepcí obou hlavních protagonistů bipolární konfrontace*“ (Eichler, 2006, s. 55). Proměny ve vzájemném poměru zbrojního arzenálu obou mocností potom dovoluují celé období studené války rozdělit do etap. Počínaje jaderným monopolem USA ve druhé polovině čtyřicátých let přes postupné posilování jaderného arzenálu Sovětského svazu, suezskou a kubánskou krizi v padesátých a šedesátých letech a od první smlouvy v oblasti kontroly zbrojení v roce 1968 až k postupnému uvolňování mezinárodního napětí a k sovětsko-americké dohodě o likvidaci jaderných zbraní středního dosahu v roce 1987. Vývoj však rozhodně nebyl přímočarý – stačí vzpomenout první polovinu osmdesátých let a krizi kolem euroraket. Autorem provedená etapizace, včetně souhrnného hodnocení, však tyto skutečnosti srozumitelně odráží. Eichler krátce shrnuje i (sebe)kritické reflexe ze strany angažovaných i neutrálních států a doplňuje i kritické pohledy na americkou bezpečnostní strategii z pera akademiků. Spojené státy se – řečeno slovy amerického profesora mezinárodních vztahů Roberta H. Johnsona – ocitly v bludném kruhu: „... v důsledku expanzivních sklonů... narůstal počet nových problémů... to vše pak směřuje k jednomu paradoxu: nárůst americké síly nevedl k posílení pocitu jistoty, ale spíše k rozšíření vnímaných hrozeb, kterým je třeba naléhavě čelit“ (Eichler, 2006, s. 75).

Právě v této kapitole však nejvýrazněji vynikne to, co se prolíná celou knihou. Autor téměř výhradně spoléhá na citace a literaturu od „západních“ autorů. Chybí pohled z druhé strany bývalé železné opony, ze strany „za oponou“. O příčinách této jednostrannosti je možné pouze spekulovat. Nevyrovnali se snad dosud historici, politologové a jiní odborníci z této části světa s minulostí? Nebo nejsou například ruské zdroje dostatečně autoritativní či věrohodné? Nebo se to prostě jen dnes nenosí?

Pád socialistické soustavy a následně i Sovětského svazu, rychlé politické změny, které proběhly v bývalých sovětských satelitech na konci roku 1989, rozdaly úplně nové karty. Zanikla sovětská hrozba nejen vůči okolnímu světu, ale i vůči členům Varšavské smlouvy, oficiálně byla ukončena studená válka, což mimo jiné umožnilo podpis dvou nových smluv (START I a START II) o kontrole zbrojení a odzbrojování. I přes zhruba čtyřpětinové snížení prostředků jaderného napadení ze strany NATO během prvních pěti let po skončení studené války zůstává jaderná strategie nezastupitelným prvkem celkové strategie atlantického paktu, jak píše Eichler ve třetí kapitole. V ní si také všimá „zmatení terminologie“ ve *Strategické koncepci Severoatlantické aliance* z roku 1991, z níž vyplývá nově vymezené bezpečnostních rizik a zavedení nového pojmu bezpečnostní výzva. Autor se rozčiluje nad nepřesnostmi v používání termínu, sám se však ve stejné kapitole jedné takové dopouští. Subkapitola 3.1 je pojmenována *Zánik totalitních režimů v zemích Varšavské smlouvy*. Z hlediska převládající teorie moderních nedemokratických

režimů lze však například tuzemský komunistický režim považovat za vyloženě totalitní nanejvýš na konci čtyřicátých a během padesátých let v období stalinismu. V dalších etapách svého vývoje už klasickým definicím totalitarismu neodpovídal. Nenaplnil totiž zcela všechna kritéria, která podle politologů (*viz například Arendtová, 1996 nebo Friedrich – Brzezinski, 1956*) vymezují totalitní režim.

Zatímco si vyspělé státy patřící do euroatlantické zóny užívaly po skončení studené války poklesu obav z případného střetu, v ostatních částech světa se odehrávala celá řada ozbrojených konfliktů. Podle Smithova *Atlasu války a míru* jich proběhlo 120 (*Smith, 2003*). Těmto konfliktům je věnována čtvrtá kapitola recenzované knihy. Převážná část jich pak proběhla v té části světa, kterou americký politolog Francis Fukuyama označuje za historickou, tedy tam, kde přetrvávají „nevyřízené účty, touha po pomstě a odhodlání nasazovat vlastní životy za dosažení svých zájmů a cílů“ (*Eichler, 2006, s. 95*). Převažují vnitrostátní konflikty nad mezistátními a navíc dramaticky narůstá podíl civilních obětí na jejich celkovém počtu. To je doprovázeno hrubým porušováním lidských práv, rozsáhlými etnickými čistkami. Autor zde cituje zprávu vysokého komisariátu OSN pro uprchlíky, který upozorňuje na to, že v těchto konfliktech už „uprchlické vlny nebyly vedlejší účinkem, ale v mnoha případech byly ústředním cílem a taktickým záměrem bojové činnosti“ (*Eichler, 2006, s. 97*).

V další části kapitoly autor analyzuje čtyři tzv. velké války (při nichž je více než tisíc mrtvých) postkonfrontačního období, na nichž se velkou měrou podílelo NATO, především pak Spojené státy. Jde o dvě války v Iráku (tedy o operaci *Pouštní bouře* v roce 1991 a *Irácká svoboda* v roce 2003), o operaci *Spojenecká síla* (proti Jugoslávii v roce 1999) a o operaci *Trvalá svoboda* (v Afghánistánu v roce 2001). U každého konfliktu následuje podrobný vojenský rozbor, včetně jeho zasazení do širších mezinárodněpolitických souvislostí. V případě první irácké války je to například podrobná analýza irácko-amerických vztahů už od začátku irácko-iránské války, kterou vyvolal Saddám Husajn. Vztahy obou zemí prošly dynamickým vývojem od spolupráce USA se Saddámovým režimem až k otevřené konfrontaci na počátku devadesátých let minulého století.

Autor také konstatuje, které operace byly legální i legitimní (války v letech 1991 a 2001) a které jsou z pohledu mezinárodního společenství problémové (války v letech 1999 a 2003). Válka v Jugoslávii je kritizována z několika pohledů, Eichler například připomíná argumentaci někdejšího amerického ministra zahraničí Henryho Kissingera, a sice, že „NATO se tímto zásahem odklonilo od svého základního poslání, kterým je obrana vlastního území“ (*Eichler, 2006, s. 117*).

Druhé irácké válce – operaci *Irácká svoboda* – je věnováno téměř dvacet stránek. Ty patří k tomu nejlepšímu, co čtenář v knize najde. Děj příběhu se odvíjí od osvobození Kuvajtu na počátku devadesátých let, po nichž následovala etapa zadržování v přístupu USA k Iráku. „Saddámovi bylo dovoleno přežít u moci, ale šlo o přežívání pod silicím mezinárodněpolitickým tlakem, jehož základem byla rezoluce RB OSN č. 687“ (*Eichler, 2006, s. 123*), charakterizuje etapu Eichler. Ke konci tohoto období již vzniká nová bezpečnostní koncepce preventivní obrany a zároveň se stupňuje tlak části amerických neokonzervativních politiků, který se dočkal písemného vyjádření v *Projektu pro nové americké století*. S příchodem G. W. Bushe tento tlak ještě zesílil. Argumenty (zčásti překroucené), které byly použity pro obhajobu vojenského řešení irácké otázky, není třeba připomínat, jsou všeobecně známé a ani v knize nechybí. To doprovázelo i přehodnocení priorit bojové přípravy amerických ozbrojených sil, jež jsou charakterizovány například nárůstem významu úsporných bombardérů, bezpilotních letounů či zaměřením pozemního vojska na ochromení nepřátelských vojsk po zničujících vzdušných úderech (*viz Eichler, 2006, s. 129–130*). Autor kromě samotného vojenského postupu analyzuje i mezinárodněpolitickou situaci, včetně neshod v rámci NATO a odporu některých členských států k zásahu v Iráku.

V závěru čtvrté kapitoly pak Eichler vymezuje společné rysy těchto tzv. velkých válek postkonfrontačního období. V mezinárodněpolitické rovině uvádí přístupy čtyř autorů –

Samuela Huntingtona a jeho koncepci civilizačních válek, německého sociologa Ulricha Becka s konceptem postnacionálních válek, amerického historika Edwarda Luttwaka, podle něhož je třeba každou válku dotáhnout do konce a nespolehat na zvnějšku vnučená příměří, a Phebe Marrové z Amerického mírového institutu, která tvrdí, že „*příslušníci ozbrojených sil budou nuceni zvládat i úkoly při budování nového státu*“ (Eichler, 2006, s. 143).

Jan Eichler pak shrnuje hlavní společné rysy ve vojenské rovině. Je to například velmi pečlivá příprava každé velké vojenské operace, včetně logistického zabezpečení, preferování vzdušných úderů, při nichž se kombinuje plošné a cílené bombardování, nebo nasazování jednotek tzv. proxies, tedy amerických spojenců v oblasti vojenského zásahu, k pozemním bojům (viz Eichler, 2006, s. 143–144).

Následující kapitola seznamuje čtenáře s nejzávažnější hrozbou současnosti – s terorismem, nebo přesněji s globálním terorismem. Předchozí vývojové etapy – národní a mezinárodní terorismus – si vynucují změny ve vnitřní politice, respektive v zahraniční politice států. Globální terorismus se snaží prosadit změny v mezinárodních vztazích na globální úrovni (Eichler, 2006, s. 155), teroristé se stávají novými činiteli mezinárodních bezpečnostních vztahů. Všechny charakterizuje však nepřímá strategie boje a jako hlavní nástroje používají násilí a strach. Globální teroristé ale navíc usilují o velký počet obětí, čímž se snaží oslovit veřejné mínění v celém regionu, či dokonce na celém světě. Navazují na tradiční metody terorismu (únosy letadel či sebevražedné útoky), přidávají však „*masovost – jak v počtu nasazených komand, tak především v počtu obětí*“ (Eichler, 2006, s. 161). Autor podává přehled teoretických hodnocení globálního terorismu z pohledu hlavních ideových teoretických proudů – od neokonzervatismu přes realismus, idealismus a konstruktivismus až k Beckovu sociologickému hodnocení.

Autor dospívá k závěru, že při boji s terorismem je třeba vedle vojenských nástrojů používat především nástroje politické, že je třeba působit na základnu pyramidy, na tzv. aktivní a pasivní podporovatele. Hlavním cílem pak zůstává „*přesvědčit co nejširší vrstvy muslimů, že dlouhodobý boj proti globálnímu terorismu není žádnou protiislámskou kampaní*“ (Eichler, 2006, s. 186).

Šestá kapitola představuje hlavní aktéry mezinárodních vztahů, mezinárodní organizace (Organizaci spojených národů, Severoatlantickou alianci, Evropskou unii /EU/ a Organizaci pro bezpečnost a spolupráci v Evropě /OBSE/) i nejsilnější státy (USA, Rusko, Čínu); u států pak rozebírá jejich bezpečnostní strategie, vojenskou sílu (včetně přehledných tabulek) i vnitropolitickou diskuzi. Kapitola shrnuje také vývoj a základní rysy globalizace v mezinárodních vztazích a připomíná Hoffmanovu koncepci *střetu globalizací*, která syntetizuje Fukuyamův optimismus a Huntingtonův pesimismus. Globalizace má podle amerického teoretika mezinárodních vztahů Stanleyho Hoffmana exkluzivní charakter: „... řada chudých zemí se ocitla zcela mimo. Proto se jedním z výsledků globalizace stal nárůst násilí a zejména pak terorismu“ (Eichler, 2006, s. 197). Jan Eichler ve své knize shrnuje základní výzvy globalizace z pohledu mezinárodních bezpečnostních vztahů. Patří k nim například nutnost překonat tzv. dvojí globalizaci, kdy se prohlubují rozdíly mezi „bohatou“ a „chudou“ částí světa. Ti první na globalizaci vydělávají, zatímco ti druzí prohrávají. Další výzvou je mimo jiné nespolehat při řešení konfliktů pouze na vojenskou sílu (*hard power*), ale doplňovat ji zároveň přitažlivostí životního stylu (*soft power*).

Kudy vede cesta k posilování mezinárodní bezpečnosti je podle Eichlerova názoru zřejmé: co nejvíce spolupráce nejvýznamnějších organizací. „... ideálem pro globální bezpečnost by byla organizace, která by měla legitimitu, jaké se těší OSN, vojenskou sílu, jakou disponuje NATO, a hospodářskou sílu a výkonnost, jak vykazuje EU. Zatím však není možné takovou organizaci vytvořit,“ konstatuje Eichler v závěru kapitoly (viz Eichler, 2006, s. 263).

Poslední (sedmá) kapitola se věnuje aktuálním problémovým oblastem mezinárodních bezpečnostních vztahů, včetně vývoje v oblasti kontroly zbrojení a odzbrojení. Autor

zčásti zasazuje informace, které uvedl v předchozích kapitolách, do souvislosti s mezinárodní bezpečností. Analyzuje nové druhy hrozeb na počátku 21. století a reakci na ně prostřednictvím vývoje v oblasti vojenství. Hlavním rysem válek počátku nového milénia je například jejich asymetričnost, vyhýbání se přímému čelnímu souboji a výrazné rozdíly mezi soupeři.

Posledních pět stran textu recenzované knihy se věnuje bezpečnostním hrozbám a rizikům z pohledu České republiky a české armády, včetně její reformy. Možná těch stránek mohlo být víc. Alespoň se z nich dozvídáme několik příznivých, ale i odstrašujících informací. Z těch pozitivních například to, že Česká republika není vystavena hrozbě pro přežití (jinými slovy řečeno: listina A je prázdná).² Otázkou však nadále zůstává, zda v současnosti připravovaná výstavba amerického radaru na českém území bude znamenat přehodnocení hrozeb a popsání listiny A. Nebo zda stavba radaru je zcela v souladu se závěrem docenta Eichlera, že Armáda České republiky by „*svoji bojovou přípravu neměla omezovat jenom na akce typu peace-keeping nebo peace-building*“ (Eichler, 2006, s. 292) a že Česká republika by „*v žádném případě neměla podceňovat úkoly spojené s obranou vlastního území v případě nenadálého nepříznivého zvratu mezinárodních bezpečnostních vztahů*“ (Eichler, 2006, s. 292). Umístění radaru v České republice s sebou přináší celou řadu rizik a může vyvolat i hrozby. V odborné literatuře dosud chybí studie, která by podobným přístupem jako Eichler zhodnotila přínosy i zápory uvažovaného kroku.

Nestane se Česká republika zbytečně prvním terčem nepřátelského útoku? Dostane se jí výměnou za umístění radaru, který je součástí amerického protiraketového deštníku, lepší ochrany jejího vlastního území? Nebo bude chránit jen území západní Evropy a Spojených států? Autor však problematiku radaru přímo neřeší, neboť rukopis odevzdával ještě před tím, než se česká veřejnost o záměru americké vlády dozvěděla.

Celková struktura práce je srozumitelná; čtenářům usnadní studium celá řada dílčích shrnutí i tabulek přímo v textu uvnitř jednotlivých kapitol, popřípadě tabulky (jde zejména o kapitolu, věnovanou terorismu, a o část, věnovanou státům a mezinárodním organizacím).

Je škoda, že autor téměř výhradně spoléhá na americké – popřípadě anglicky – píšící autory. Mnohdy pak analýzy přinášejí pohled ze strany Spojených států (či obecněji pohled západního světa). Autoři z „druhé strany barikády“ by vnesli alternativní pohled na zkoumaný problém. Celkově je však rozsah zdrojů třeba ocenit; je vidět, že autor k tématu knihy nastudoval rozsáhlé penzum odborné literatury.

Knihy je psána srozumitelným a přístupným jazykem, neztrácí však na odbornosti. Bez nutnosti předchozích znalostí bude srozumitelná nejen studentům oboru bezpečnostních studií a příbuzných, ale i dalším zájemcům o problémy současného světa. Zpracování knihy však poněkud devaluje celá řada chyb formálního charakteru a překlepů (opakující se slova či špatné skloňování). Zde ovšem odpovědnost padá především na hlavu nakladatele, který zřejmě výrazně podcenil význam editorské a korektorské práce pro zdar celého díla. A na závěr si neodpustím jednu poznámku na okraj: V textu – nikoli v seznamu literatury – bych dal přednost přechylování cizojazyčných ženských jmen, tedy uvádět například Karen Mingstová místo Karen Mingst.

Martin Petříček

¹ Z hlediska teorie bezpečnosti není preemptivní válka totožná s válkou preventivní. První z uvedených pojmů vyjadřuje reakci na bezprostředně hrozící nebezpečí, zatímco druhý z nich reakci na potenciální nebezpečí.

² Metoda W. Perryho a A. Cartera rozděluje hrozby do tří kategorií. Listina A představuje hrozbu pro přežití. V kategorii B jsou zařazeny hrozby, které by mohly ohrozit zájmy státu, avšak neohrožují jeho přežití. Do kategorie C pak spadají hrozby vnitrostátních konfliktů. Nepřímo mohou ohrozit bezpečnost třetího státu, ale neohrožují jeho zájmy (Carter – Perry, 1999, s. 11).

RECENZE

Literatura

- Arendtová, Hannah (1996): Původ totalitarismu. Praha: OIKOYMENH, 1996.
- Carter, Ashton – Perry, William (1999): Preventive Defense. A New Security Strategy for America. Washington: Brookings Institutions Press, 1999.
- Friedrich, Carl – Brzezinski, Zbigniew (1956): Totalitarian Dictatorship and Autocracy. Cambridge: Harvard University Press, 1956.
- Smith, Dan (2003): The Atlas of War and Peace. London: Earthscan Publications, 2003.